

КОСМІЧНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: КОРОТКИЙ ТРИВОЖНИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ

У Головній астрономічній обсерваторії НАН України ще живуть замисли про майбутнє країни, про науковий космос, космічну галузь України та її досягнення.

За роки незалежності України наша галузь пройшла надзвичайно цікавий, складний, іноді навіть трагічний шлях, пов'язаний не тільки з досягненнями, а й з невдачами. Це був надзвичайно важкий період з корінними змінами в економіці країни: роздержавлення, поспішна неконтрольована приватизація, подекуди деіндустріалізація. Але нам вдалося зберегти провідні підприємства космічної галузі від знищення, що згодом дало можливість увійти Україні до клубу космічних держав світу.

Зрозуміло, що вся діяльність у цій сфері в усіх країнах світу пов'язана з відношенням перших осіб держави до цього важливого напрямку науки, місця концентрації високих технологій та передової промисловості.

Потрібно відзначити рішучість і сміливий погляд на перспективи розвитку космічних досліджень першого Президента України **Л.М. Кравчука**, який підтримав ініціативу вчених, в першу чергу академіків **Б.Є. Патона** і **Я.С. Яцківа** та ряду керівників підприємств і установ, які займалися виробництвом космічної техніки. У лютому 1992 року було засноване Національне космічне агентство України (НКАУ)..

Другий Президент України **Л.Д. Кучма** здійснив також важливий крок, передавши в підпорядкування НКАУ всю наземну інфраструктуру, яка була підпорядкована Міноборони, разом із 12 військовими частинами, де нараховувалося 3500 офіцерів, створивши вперше в світі підрозділ військово-космічних сил України. Цей підрозділ отримав назву «*Національний Центр управління та випробувань космічних засобів*». А НКАУ в зв'язку з покладеними на нього новими завданнями отримав назву Центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом. І сьогодні, у воєнний час, Державне космічне агентство і цей Центр виконують ряд важливих завдань в інтересах національної безпеки і оборони, в тому числі забезпечуючи необхідною технікою, супутниковою інформацією війська на фронті.

За ініціативи Генерального директора НКАУ **В.П. Горбуліна** була запроваджена практика створення 5-річних національних (а згодом державних) науково-технічних космічних програм.

У першу космічну програму, яка була прийнята в 1993 році, були включені такі проекти:

- ▶ Запуск КА «СІЧ-1» вперше під юрисдикцією України (виконано);

- ▶ Створення і запуск телекомунікаційного апарату «Либідь» (не виконано через недофінансування);

- ▶ Розробка гіперзвукового двигуна для літального апарату нового типу (не виконано через недофінансування)

- ▶ Підготовка першого космонавта для космічного польоту та проведення наукових експериментів на орбіті (виконано);

- ▶ Розробка українського модуля для міжнародної космічної станції (не виконано через недофінансування);

- ▶ Пошук можливостей для незалежного виходу в космос (виконано);

- ▶ Підготовка угод про співпрацю з провідними космічними державами (виконано);

- ▶ Заходи щодо комерціалізації вітчизняних космічних технологій (виконано).

Було прийнято ряд Законів України, Указів Президента України, Постанов Уряду щодо забезпечення розвитку і підтримки космічної діяльності в країні.

В ці роки йшла напружена робота з підготовки нових космічних проектів для виходу України на світовий ринок космічних послуг. І вже під час реалізації другої космічної програми з'являються спільні підприємства «Космотрас» для використання РН «Дніпро», «Морський старт» для РН «Зеніт-3SL», «Наземний старт» для РН «Зеніт-3SLB», а згодом проекти створення РН «Циклон-4М», «Антарес» із США. «Вега» і «Вега-С» з Євросоюзом, КА «ЄгиптСат-1» та інші.

Така активна діяльність НКАУ привертала увагу багатьох «колег», котрі бажали взяти участь у цій діяльності, або перехопити ініціативу, а для цього потрібно було «щось реформувати». У 2005 році на нараді у Прем'єр-міністра Ю.В. Тимошенко було відбито першу спробу поглинання НКАУ Міністерством промполітики. А 27 травня 2005 року проходила нарада у Президента **В.А. Ющенка** з питань роботи космічної галузі, на якій він підкреслив: «...ми не маємо права втратити галузь».

У 2010 році Національне космічне агентство перетворюється в Державне (ДКАУ) і з нього знімається спецстатус. Але ми ще були самостійними.

Проте в червні 2013 року з'являється ініціатива ДК «Укроборонпрому» з пропозицією передавання йому підприємств космічної галузі. Були проведені науково-правова експертиза та аналіз успішної діяльності галузі за минулі 20 років, виконання державних космічних програм та низки міжнародних проектів, визнаних на міжнародній арені, що дало можливість зробити висновок про недоцільність такої передачі. Водночас, протягом наступних років, продовжується намагання щодо створення штучних перепон для розвитку та успішної роботи космічної галузі. Фінансування космічних програм ледве сягає 30 %. Не фінансується ряд проривних проектів, у т.ч. проект «Сапсан», а з 2018 року Верховна Рада не затверджує космічну програму взагалі. У таких умовах працювати важко. На громадських засадах космічною діяльністю займатися не можна.

У 2020 році вийшла Постанова Кабінету Міністрів про підпорядкування ДКАУ Міністерству з питань стратегічних галузей промисловості. Це також не принесло позитивних результатів. На разі не приймається державна науково-технічна космічна програма, не вирішуються ряд кадрових питань.

У 2024 році знову з'явилося намагання передати провідні підприємства галузі у підпорядкування Оборонпрому. Цей крок може привести до зриву ряду міжнародних проектів, зниження міжнародного авторитету України, як космічної держави. Таке відношення до космічної галузі – це не показник державної незалежності країни.

Загалом, від 1992 до 2018 року було виконано 5 космічних програм. На жаль, вони фінансувалися на рівні 30 %. Проте, завдяки активній діяльності на міжнародних ринках і реалізації ряду успішних комерційних проектів, галузь залишалася бюджетоутворюючою, експортоспроможною, а продукція була конкурентоздатною на світовому ринку. Експорт переважав імпорт в 7–10 разів, обов'язкові платежі в бюджет щороку перевищували 1 млрд гривень, що в кілька разів перевищує фінансування космічних програм. Деякі політологи і експерти часто спекулюють цифрою 1,2 млрд гривень бюджетних коштів, витрачених на космічні програми. При цьому вони замовчують або не знають про 7,5 млрд гривень,

перерахованих цими підприємствами до бюджету країни внаслідок виконання міжнародних космічних проектів.

За час реалізації кожної програми виготовлялося від 23 до 32 ракет-носіїв (РН). Всього за 32 роки було виготовлено і запущено в космос із 6 космодромів світу 132 РН і виведено на орбіти 308 космічних апаратів (КА), з них 31 вітчизняний, на замовлення 40 країн. Втручання некомпетентних «активістів» нібито з метою «допомогти» фахівцям галузі, як правило, приводило до сумних результатів. (напр., КА «Либідь», КА «Січ-2-30»).

Сьогодні, відстоюючи свою державницьку позицію, агентство продовжує працювати над реалізацією проектів для мирного космосу, а також спрямованих на вирішення завдань фронту. Наші підприємства, незважаючи на певні втрати, завдані ворогом, продовжують випуск необхідної продукції, наші люди у важких умовах працюють для перемоги. Так, продовжується будівництво стартового комплексу в Канаді для нової РН «Циклон-4М», завершуються випробування ракетно-космічного комплексу «Сапсан», (роботи щодо створення цього комплексу ініціювалися НКАУ ще в 2007 році, але кошти не були виділені. Повернулися до цього проекту тільки в 2020 році). Національним Центром управління та випробування космічних засобів здійснюється постійна супутникова інформаційна підтримка військ на фронті.

Думаючи про майбутнє, ми продовжуємо приділяти увагу вихованню космічного світогляду та профорієнтації молоді. На підприємствах утворені Ради молодих фахівців, працює Центр аерокосмічної освіти молоді. Щороку проходить молодіжна конференція «Дніпровська орбіта». Два тижні тому завершився Всеукраїнський конкурс технічної творчості «Мирний космос», в Чернівцях відбулося відзначення 25-річчя створення музею Леоніда Каденюка і т.д. На жаль, нині в учбових програмах загальноосвітніх шкіл скорочено час на вивчення фізики, математики, хімії та інших предметів, які потрібні державі, спрямованої на її високотехнологічний розвиток, зокрема мікроелектроніки і на розуміння того, що повоєнну відбудову України забезпечать технократи і, в першу чергу, інженери.

Хочу ще поділитися інформацією про один не використаний свого часу реальний шанс щодо зближення з Європою, а потім і можливою інтеграцією.

У 2008–2010 році в Україні за фінансування Єврокомісії (1,8 млн євро) проводився проект «Твінінг» – «Прискорення Українсько-Європейського співробітництва в космічній сфері». Учасники – Україна, Франція, Німеччина. Проект був визнаний кращим із тих, які проходили в Україні в той час. Була створена робоча група «Україна–ЄС». Було запропоновано підтримати нашу ініціативу про входження України асоційованим членом до Європейського космічного агентства (ЄКА). Колеги з Європи підтримали нашу пропозицію. Для цього необхідно було Україні зробити членський внесок біля 1 млн євро. На той час у виділенні коштів для цього внеску відмовили. А ось цими днями Кабмін прийняв рішення про виділення 45 млн гривень на наступний рік для вирішення цього важливого питання. Знадобилося майже 15 років, щоб зрозуміти необхідність такої інтеграції для майбутнього України і прийняти це рішення.

І на закінчення наведу кілька висловів видатних людей:

Фредерік Жюліо Кюрі: «Наука необхідна народу. Країна, яка її не розвиває, неминуче перетвориться в колонію».

Стівен Хокінг: «Тільки та країна має майбутнє, яка володіє космічними технологіями і розвиває ракетно-космічну техніку».

Мічіо Каку: «Нації, які вірять тільки в сільське господарство, приречені бути бідними».

І моя думка: «Недооцінка важливості існування космічної галузі відкидає нашу державу на околицю прогресу».

Фінансування космічної галузі – це індикатор інноваційного розвитку держави.

А економіка України у відбудовчий період повинна стати національно-егоїстичною».

Запрошую думати і працювати разом. ■

Едуард Кузнєцов
інженер, фізик-оптик,
заслужений працівник
промисловості України,
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки